

Fıkıh Usûlü İle İlgili Eserlerin Yazılmasında Uygulanan Yöntemler

Fıkıh Usûlü ile ilgili eser yazarları izledikleri yöntem bakımından 5 (beş) sınıfa ayırmak mümkündür.

Fukaha Yöntemi/Metodu: Bu yöneme “Hanefiyye Yöntemi” adı da verilir. Bu yöntemle Fıkıh Usûlü eseri yazarlar Hanefî usûlcülerdir. Bu yöntemin özellikleri şunlardır:

- Mezhep imamlarından nakledilen furû‘ meselelerine dayanılarak usûl kurallarının (el-Kavâidu’l-Usûliyye) belirlenmesidir.
- Bu yöntem fikhî inceliklere dalma konusuna özen göstermektedir.
- Hanefî usûlcüleri bu yöneme sevk eden başlıca sebep, Hanefî imamlarının yazılmış ve bir araya toplanmış usûl kuralları bırakmamış olmalarıdır. Mezhep imamları, birçok fikhî mesele, furû‘ ile ilgili hüküm ve furû‘ ile ilgili ictihâdlar/hükümler arasında serpiştirilmiş bazı genel kurallar bırakmışlardır.
- j. Hanefî usûlcüler bu furû‘ ile ilgili çözümlerden hareketle kâideler (kavâid/القواعد) ve kurallar (zavâbit/الضوابط) çıkarmışlar ve bunları mezhepleri için temel ilkeler olarak ortaya koymuşlardır.

Hanefî usûlcüleri bu yöneme sevk eden başlıca sebep, Hanefî imamlarının yazılmış ve bir araya toplanmış usûl kuralları bırakmamış olmalarıdır.

- Mezhep imamlarından nakledilen çözümlerden hareketle koydukları usûl kuralları mezhep içinde yerleşmiş olan fer‘î meselelerin çözümlerinden biriyle çatıştığında, usûl kurallarını bu fer‘î çözümle uyuşan bir kural haline getirebiliyorlardı.

Bu yöntem, fıkıhla bağlantılı ve fer‘î meselelerin çözümüne en uygun olanıdır. Çünkü bu yöntemde fer‘î meselelerle ilgili örnekler çoktur. Meselelerin çözümü de fikhî incelikler üzerine bina edilmektedir. Bu yöntemi esas alarak yazılmış Fıkıh Usûlü ile ilgili eserlere şunlar örnek gösterilebilir:

- a. “*Meâhizu’ş-Şerâ’i*”, Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî (ö. 333 h./944 m.).
- b. “*Risâle fi’l-Usûl*”, Ebu’l-Hasan el-Kerhî (ö. 340 h./951 m.).
- c. “*El-Fusûl fi’l-Usûl*”, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs er-Râzî (ö. 370 h./980 m.).
- d. “*Takvîmu’l-Edille ve Te’sîsu’n-Nazâr*”, Ebû Zeyd ed-Debûsî (ö. 430 h./1038 m.).
- e. “*Mesâilu’l-Hilâf*”, Ebû Abdillâh es-Saymerî (ö. 436 h./1044 m.).
- f. “*Kenzu’l-Vüsûl ilâ Mârifeti’l-Usûl*”, Fâhru’l-İslâm Muhammed b. Ali el-Bezdevî (ö. 482 h./1089 m.) Bu kıymetli eser, “*Keşfü’l-Esrâr an Usûli’i-Bezdevî*” adıyla Abdülaziz el-Buhârî (ö. 730 h./1329 m.) tarafından şerh edilmiştir.
- g. “*Temhîdü’l-Fusûl fi’l-Usûl*”, Ebû Bekr Muhammed es-Serahsî (ö. 490 h./1096 m.).
- h. “*Mizânu’l-Usûl*”, Ebû Bekr Muhammed es-Semerkindî (ö. 539 h./1144 m.).
- i. “*El-Menâr*”, Ebu’l-Berekât Abdullah en-Neseî (ö. 710 h./1310 m.).

Mütakellimîn Yöntemi/ Metodu: Bu yöntemde usûl kuralları herhangi bir mezhep imamının görüşünden bağımsız olarak mantık ilkelerine göre tesis edilmiş ve akli istidlâli esas olarak alan bir yol izlenmiştir. Usûl kuralları, delillerin ve burhanların gösterdiği şekilde konulmuştur. Bu yöntemde belirli bir mezhep görüşü esas alınmaksızın, diğer bir deyişle konulan usûl kuralının mezhep imamlarından nakledilen fikhî çözümlere uygun olup olmadığına bakılmaksızın, delillerin desteklediği kurallar benimsenerek delillere aykırı düşen kurallar kabul edilmemiştir.

Bu yöntemde belirli bir mezhep görüşü esas alınmaksızın, delillerin desteklediği kurallar benimsenerek, delillere aykırı düşen kurallar kabul edilmemiştir.

Görüldüğü gibi bu yöntemi benimseyenlerin yöntemi, fer‘î hükümlerin çözümlerinden elde edilmiş kurallar değil, aksine fer‘î hükümlerin elde edilmesine yön veren bir usûl, bir hüküm verme/çözüm bulma yoludur. Bu yöntemde göre eser yazarlar eserlerinde konu ile ilgili örnekler dışında fer‘î meselelerin çözümü ile ilgili örnekler vermekten kaçınmışlardır. Mütakellimîn yöntemine göre yazılmış olan Fıkıh Usûlü eserlerine şunları örnek gösterebiliriz:

- a. “*er-Risâle*”, el-İmam eş-Şâfiî (ö. 204 h./819 m.) “*er-Risâle*”, Ebû Bekr es-Sayrafi (ö. 330 h./941 m.), Ebû'l-Velid en-Nisâbüri (ö. 349 h./960 m.), el-Kaffâl eş-Şâsi el-Kebîr (ö. 365 h./975 m.), Ebû Bekr eş-Şeybânî (ö. 308 h./920 m.) ve İmâmu'l-Harameyn'in babası Ebû Muhammed el-Cuveynî (ö. 438 h./1046 m.) tarafından şerh edilmiştir.
- b. “*et-Takrib ve'l-İrşâd fi Tertîbî Turûki'l-İctihâd*”, el-Kâdi Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkillânî el-Mâlikî (ö. 403 h./1012 m.).
- c. “*el-Umed*”, el-Kâdi Abdulcebbar b. Ahmed el-Hemezânî el-Mu'tezilî (ö. 415 h./1024 m.) Bu eser, yazarın öğrencisi Ebu'l-Hüseyn el-Basrî tarafından “*Şerhu'l-Umed*” adıyla şerh edilmiştir.
- d. “*el-Mu'temed*”, Ebu'l-Hüseyn el-Basrî el-Mu'tezilî (ö. 436 h./1044 m.).
- e. “*el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*”, Ebû Muhammed Ali b. Hazm ez-Zâhirî (ö. 456 h./1063 m.).
- f. “*el-Udde fi Usûli'l-Fıkh*”, Ebû Ya'lâ el-Ferrâ el-Hanbelî (ö. 458 h./1065 m.).
- g. “*İhkâmu'l-Fusûl fi Ahkâmi'l-Usûl*”, Ebu'l-Velid el-Bâcî el-Mâlikî (ö. 474 h./1081 m.).
- h. “*el-Luma'*”, “*Şerhu'l-Luma'*” ve “*et-Tebşira*”, Ebû İshâk İbrâhîm eş-Şîrâzî eş-Şâfiî, (ö. 476 h./1083 m.).
- i. “*Uddetu'l-Âlim ve't-Tarîku's-Sâlim*”, Ebû Nasr Ahmed b. Ca'fer es-Sabbâğ (ö. 477 h./1084 m.).
- j. “*el-Burhân*”, “*Kitâbu't-Telhîs fi Usûli'l-Fıkh*”, İmâmu'l-Harameyn Abdülmelik b. Muhammed b. Abdillâh el-Cuveynî eş-Şâfiî (ö. 478 h./1085 m.). “*el-Burhân*”, el-Mâzerî el-Mâlikî (ö. 536 h./1141 m.) ve el-Ebyârî (ö. 618 h./1221 m.) şerh etmişlerdir.
- k. “*Kavâidu'l-Edille*”, İbnu's-Sem'ânî (ö. 489 h./1095 m.).
- l. “*el-Mustesfâ*”, “*el-Menhûl*”, “*Şifâu'l-Galîl*”, “*el-İstiksâ*”, “*Esâsu'l-Kiyâs*”, Ebû Hamid Muhammed el-Gazâlî eş-Şâfiî (ö. 505 h./1111 m.).
- m. “*et-Temhîd fi Usûli'l-Fıkh*”, Ebu'l-Hattâb el-Hanbelî (ö. 510 h./1116 m.).

- n. “*el-Usûl ilâ’l-Usûl*”, Ebu’l-Feth Ahmed b. Ali b. Burhân (ö. 518 h./1124 m.).
- o. “*el-Mahsûl fî İlmi Usûli’l-Fıkh*”, Fahrüddîn er-Râzî eş-Şâfî (ö. 606 h./1209 m.). Râzî bu eserini, Kâdî Abdulcebbar’ın “*el-Umed*”, Ebu’l-Huseyn el-Basrî’nin “*el-Mu’temed*”, İmâmu’l-Harameyn el-Cuveynî’nin “*el-Burhân*” ve Gazâlî’nin “*el-Mustesfâ*” adlı eserlerini esas alarak yazmıştır.
- Fahrüddîn er-Râzî’nin “*el-Mahsûl*” adlı eserini, Şihâbüddîn el-Karâfî el-Mâlikî (ö. 684 h./1285 m.) “*Nefâisu’l-Usûl fî Şerhi’l-Mahsûl*”, Şemsüddîn el-İsfehânî (ö. 688 h./1289 m.) “*el-Kâşifani’l-Mahsûl*” isimleriyle şerh etmişlerdir.
 - “*Mahsûl*”ü, Tâcuddîn el-Urmevî (ö. 656 h./1258 m.) “*el-Hâsil mine’l-Mahsûl*”, Sirâcuddîn el-Urmevî (ö. 682 h./1273 m.) “*et-Tahsîl mine’l-Mahsûl*”, Muzafferüddîn et-Tebrizî (ö. 621 h./1224 m.) “*Tenkîhu’l-Mahsûl*”, Şihâbüddîn el-Karâfî (ö. 684 h./1285 m.) “*Tenkîhu’l-Fusûl fî’htisâri’l-Mahsûl*” isimleriyle ihtisâr etmişlerdir (özetlemişlerdir). Karâfî, “*Tenkîhu’l-Fusûl*” adlı eserine “*Şerhu Tenkîhi’l-Fusûl*” adıyla bir şerh yazmıştır.
- p. “*Ravdatu’n-Nâzir ve Cunnetü’l-Munâzir*”, Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Hanbelî (ö. 620 h./1223 m.).
- q. “*el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm*”, Seyfüddîn el-Âmidî (ö. 631 h./1233 m.).
- r. Âmidî’nin bu eserini İbnu’l-Hâcib el-Mâlikî (ö. 646 h./1248 m.) “*Munteha’s-Su’l ve’l-Emel fî İlmevi’l-Usûl ve’l-Cedel*” adıyla ihtisâr etmiştir. Daha sonra da bu eserini “*Muhtasaru Munteha’s-Su’l ve’l-Emel fî İlmevi’l-Usûl ve’l-Cedel*” adıyla tekrar ihtisâr etmiştir.
- s. İbnu’l-Hâcib’in “*Muhtasaru Munteha*” adlı eserine el-Kâdî Adududdîn el-İcî (ö. 756 h./1355 m.) bir şerh yazmıştır. Tâcuddîn es-Subkî eş-Şâfî (ö. 771 h./1369 m.) “*Rafû’l-Hâcib an Muhtasari’bni’l-Hâcib*”, Şemsüddîn el-İsfehânî (ö. 749 h./1348 m.) “*Beyânu’l-Muhtasâr*”, Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî el-Hanefî (ö. 786 h./1384 m.) “*er-Rudûd ve’n-Nukûd Şerhu Muhtasari’bni’l-Hâcib*” isimleriyle şerh etmişlerdir.
- t. “*Minhâcu’l-Vusûl ilâ İlmi’l-Usûl*”, Nâsirüddîn el-Beydâvî eş-Şâfî (ö. 685 h./1286 m.). Beydâvî’nin bu eserini, Şemsüddîn el-İsfehânî (ö. 749 h./1348 m.) “*Şerhu Minhâci’l-Beydâvî fî İlmi’l-Usûl*”, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. el-Hasan el-İsnevî eş-Şâfî (ö. 772 h./1370 m.) “*Nihâyetu’s-Sûl Şerhu Minhâci’l-Vusûl*”, Ali b. Abdilkâfî b. Subkî eş-Şâfî (ö. 756 h./1355 m.) ve oğlu Tâcuddîn es-Subkî “*el-İbhâc fî Şerhi’l-Minhâc*”, Muhammed b. el-Hasan el-Bedahşî (ö. 771 h./1369 m.) “*Menâhicu’l-Ukûl*” isimleriyle şerh etmişlerdir.
- u. “*el-Bahru’l-Muhîf fî Usûli’l-Fıkh*”, Bedrüddîn ez-Zerkeşî eş-Şâfî (ö. 794 h./1391 m.).
- v. “*Şerhu’l-Kevkebi’l-Munîr*”, el-Futûhî el-Hanbelî (ö. 972 h./1564 m.).

Karma Yöntem: Fıkıh Usûlü yazımında kullanılan bir başka yöntem ise, h. VII. yüzyılda başlayan Mütekellimîn yöntemi ile Hanefî yöntemini birleştirmeye çalışan, “karma yöntem” diyebileceğimiz, uzlaştırmacı bir yöntemdir. Bu yöntem, adından da anlaşılacağı gibi her iki yöntemin aklî ve naklî delillere dayanan usûl kurallarını bir araya getirerek, bu kuralları fer‘î meselelerin çözümünde uygulamıştır. Bu yöntem ile yazılan eserler, fıkıhın gelişmesinde ve delillerin yakından ve detaylı bir şekilde incelenip daha iyi anlaşılmasında oldukça faydalı olmuştur.

Bu yöntem, her iki yöntemin aklî ve naklî delillere dayanan usûl kurallarını bir araya getirerek bu kuralları fer'î meselelerin çözümünde uygulamıştır.

Bu yöntemle göre yazılmış Fıkıh Usûlü ile ilgili eserlere şunlar örnek gösterilebilir:

- a. *“Bedîu'n-Nizâm el-Câmi' beyne Usûli'l-Bezdevî ve'l-İhkâm”*, Ahmed b. Ali es-Sââtî (ö. 694 h./1294 m.). İbn Sââtî'nin bu eseri, adından da anlaşılacağı gibi, Bezdevî'nin usûlü ile Âmidî'nin usûlünü bir araya getirmiştir.
- b. *“Tenkîhu'l-Usûl”*, Sadruşşeria Ubeydullâh b. Mes'ûd el-Hanefî (ö. 747 h./1346 m.). Sadruşşeria, Bezdevî'nin usûlünü gözden geçirerek, Râzî'nin *“Mahsûl”*ü ile İbnu'l-Hâcib'in usûlünden yararlanarak bu eserini yazmıştır. Yani, Fukaha yöntemi ile Mütakellimîn yöntemini bir araya getirmiştir. Sadruşşeria, *“et-Tenkîh”*i şerh etmiş ve bu eserine *“et-Tavdîh”* adını vermiştir. *“et-Tenkîh”*i, Teftazânî (ö. 792 h./1389 m.) de *“et-Telvîh”* adını verdiği eseriyle şerh etmiştir.
- c. *“Cem'u'l-Cevâmi'”*, Tâcuddîn es-Subkî (ö. 771 h./1369 m.). *“Cem'u'l-Cevâmi'”* de birçok âlim tarafından şerh edilmiştir. Bu şerhlerden bazıları şunlardır:
 - *“Teşnîfu'l-Mismâ'”*, Bedruddîn ez-Zerkeşî (ö. 794 h./1391 m.).
 - *“Şerhu'l-Mahallî”*, Muhammed b. Ahmed (ö. 864 h./1459 m.).
 - *“ed-Diyâu'l-Lâmi'”*, İbn Halûlû (ö. 988 h./1580 m.).
- d. *“et-Tahrîr”*, Kemâluddîn b. el-Humâm (ö. 861 h./1456 m.). Muhammed b. Muhammed Emir Hâc (ö. 878 h./1463 m.) tarafından *“et-Tahrîr ve't-Tahbîr”*; Emir Padişah adıyla bilinen Muhammed Emin tarafından *“Teysîru't-Tahrîr”* isimleriyle şerh edilmiştir.
- e. *“Musellemu's-Sübût”*, Muhîbuddîn b. Abdüşşekûr el-Hanefî (ö. 1119 h./1707 m.). Bu esere, Abdulali Muhammed b. Nizâmeddîn el-Ensârî tarafından, *“Fevâtihu'r-Rahâmût bi Şerhi Musellemi's-Subût”* adında bir şerh yazılmıştır.

Asllara dayanarak fer'î meseleler üretmek yöntemi: Bu yöntemin temel özelliği, usûlcülerin ihtilâflarına da işaret ederek usûl kuralını/kâidesini ortaya koymak, daha sonra da üzerinde ihtilâf edilen bu kuralla ilgili fikhî meseleleri ortaya koymaktır. Bundan amaç, farklı ve yaygın furû' meselelerin çıkarıldıkları asıllarıyla bağlantısını kurmaktır. Bu yöntemle yazılmış usûl eserlerine şunlar örnek olarak gösterilebilir:

- a. *“Tahrîcu'l-Furû' ala'l-Usûl”*, Şihâbuddîn ez-Zencânî (ö. 656 h./1258 m.).
- b. *“Miftâhu'l-Vusûl ilâ binâi'l-Furû' alâ'l-Usûl”*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî el-Mâlikî (ö. 771 h./1369 m.).
- c. *“et-Temhîd fî Tahrîci'l-Furû' alâ'l-Usûl”*, Cemaluddîn Abdurrahîm b. El-Hasan el-İsnevî eş-Şâfîî (ö. 772 h./1370 m.).
- d. *“Temhîdu'l-Kavâidi'l-Usûliyye ve'l-Arabiyye li Tefrîu' Fevâidi'l-Ahkâmi's-Şer'iyye”*, Âli el-Âmmî.
- e. *“el-Kavâid ve'l-Fevâidu'l-Usûliyye”*, Ali b. Muhammed b. Ali el-Ba'î İbnu'l-Lehhâm (ö. 803 h./1400 m.).

Bu yöntemin amacı, farklı ve yaygın furû‘ meselelerin çıkarıldıkları asıllarıyla bağlantısını kurmaktır.

Fıkıh Usûlünü, şerîa‘tın maksatlarını esas alarak ortaya koyan yöntem:

Bu yöntem, geçmiş usûlcülerin yaptığı gibi usûl kurallarını belirli baplar ve başlıklar altında sunmamış, Fıkıh Usûlünü şeriatın amaçları (makâsıdu’ş-şerîa‘/المقاصد الشرعية) açısından sunmayı hedeflemiştir. Bu yöntemle Fıkıh Usûlü yazarların başında Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtibî el-Mâlikî (ö. 790 h./1388 m.) gelmektedir. Şâtibî’nin “*Unvânu ‘Ta‘rif bi Esrâri ‘t-Teklîf*”i, bir diğer adıyla “*el-Muvafekât*” adlı meşhur eseri, bu yöntemle yazılmıştır.